

Konverents “Regilaulu teisenemised ja piirid”

Kaheksas regilaulukonverents (26. ja 27. novembril 2014) kompas regilaulu piire nii uurimisobjekti seest- kui ka väljastpoolt. Konverentsi korraldas Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, seda toetas Eesti Kultuurkapital. Kirjandusmuuseumi saalis peeti 16 ettekannet, kõnelejateks nii Eesti silmapaistvad etnomusikoloogid ja folkloristid kui ka Soome ja üks briti päritolu uurija.

Regilaul on pika ajalooa, seesiselt mitmekesine läänemeresoome rahvaste muusikaline väljendusviis, mis sisaldab mitmeid allstiile ning omandab tänapäevalgi üha uusi vorme. Regilaulutraditsioonis on esinenud muutusi, mis konverentsi teema tõttu nii või teisiti vaatluse alla tulid, hõlmates eelkõige Euroopa kultuuri mõjul kujunenud vahevorme ühelt poolt vanema rahvalaulu ja teiselt poolt uuema riimilise salmilaulu, luterliku kirikulaulu ja kunstluule vahel; samuti vanemate rahvalaulude hääbumist ning nende uut väärtustamist ja kogumist haritlaste poolt. Ettekannetes käsitleti laulude poeetikat, piirkondlikke ja žanrilisi erijooni nende dünaamikas, inimeste suhet vanemasse laulupärimusse jm. Uurimused hõlmasid ulatusliku ala “Soomest Saarde” – vaadeldi Eesti ja selle eri piirkondade (Setumaa, saarte, Kirde-Eesti, diasporaa), samuti soome, karjala, saami, vepsa ja vanainglise rahvalaulutraditsioone.

Konverentsi avas **Mari Sarve** ettekanne “Regilaulumaailma suhtlusvõrgustikud”, mis käsitles regilaulude lüürilise mina suhtlemispartnerite uurimise kaudu uuest küljest eestlaste animistlikku maailmapilti. Ilmnes, et laulik pöörduv ühtviisi sageli nii inimolendite kui taimede ja loomade ning muude objektide poole, mille esikümnesse mahuvad põld, tähed, kuu... Mari Sarvele olid eeskujuks varasemad uurimused suhtlusvõrgustiku analüüsimeetodite rakendamisest humanitaarteadustes, nagu Shakespeare'i teoste või antiikmütoloogia tegelaste võrgustike analüüs. Ettekandja enda esialgne pettumus, et regilaulumaailma tegelaste vahel ei tekkinud selget suhete skeemi nagu eeskujuks olnud uurimustes, asendus üllatusega, kui tuli ilmsiks eestlase looduslähedane maailmapilt. Ühe siinkirjutaja teaduslik elamus sündis sellest, kuidas harjumuspärane teave koondus uue valgusvihi alla – nõnda elavnesid oma sageduse tõttu tavaliseks kulunud read, nt “Löpe, löpe, põllukene” lõikuslaulust või “Tule välja, päevakene!” karjaseleitsust. Lubades endale lüürilist kõrvalepõiget: Mari Sarve arvuti abil moodustatud skeemis muutusid stereotüüpsetes värssides nimetatud objektid äkki hingestatud olevusteks, kes pressituna värvilisteks joonteks tasa ja põnevil lamasid ekraanil.

Mari Sarve poolt esile toodud regilaulumaailma oluliste objektide nimistul tekkis huvitavaid seoseid **Kristiina Rossi** ettekandes “Regivärsi ja kirikulaulude keelelisest võrdlemisest: miks ja kuidas?” käsitletud sagedasemate sõnadega. Kristiina Ross kõrvutas kahe tekstikorpuse, regilaulude ja 18. sajandi kirikulaulude uurimise raames (Eesti Keele Instituudis) nende sõnakasutust. Ilmnes, et regilauludes leidub tunduvalt rohkem täistähenduslikke sõnu kui kirikulaulude tõlgetes – arvatavasti eesti keele ehitusega halvasti sobivate vormide sunduse tõttu esines kirikulauludes suhteliselt palju ase- ja sidesõnu, täistähenduslike sõnade osakaal oli väiksem ning võib-olla ka sisutihedus ja poeetiline mõju nõrgem.

Liina Saarlo ettekanne “Regilaulujaht Alutagusel. Rahvaluulekogumisest Ida-Virumaal 1950. aastatel” käsitles regilaulude kogumist keerukal perioodil, mil varasem teadusasutuste struktuur oli segi paisatud. Põhjalikult läbi töötatud välitööpäevikute ja muu rahvaluule kogumisega seotud taustainformatsiooni kaudu püüdis Liina Saarlo

omaaegsete folkloristide pilgu läbi näha aega, mil Eestis hakkasid taastuma normaalne elurütm ja püüded jätkata rahvusteadusi, sealhulgas regilaulude väljaannet *Vana Kannel*. Regilaulude kogumistöö ei olnud kuigi kindlalt korraldatud, välitöödel osales kogenud teadlasi, nagu vägilasmuistenditest huvitatud Richard Viidalepp; aga ka vähem vilunud kogujad, nagu hilisem folkloristika suurkuju Ülo Tedre ja helilooja Ester Mägi. Ainsana kirjutas pikemalt ühiskondlikest oludest rühma ainukene parteilane Loreida Raudsepp. Regilaul oli Alutagusel juba üsna unustatud, kuid leiti küllalt palju uuemaid riimilisi salmilaule ja käsikirjalisi laulukladesid. Päevikud andsid edasi ka Eesti ajalugu üldisemalt, seda enam, et kogenematud folkloorikogujad ei keskendunud niivõrd laulikute ja laulude kirjeldamisele kuivõrd igapäevasele elule, mainides ka sõja ja küüditamise jälgi ning inimeste umbusklikkust.

Kristi Salve ja Janika Orase ettekanne “Veel üks katse mõista värsikesi” tõi esile eesti rahvalaulude uurimise – ideoloogilistest ja esteetilisest huvidest mõjutatud – peasuunast kõrvale jäänud žanri, vaimulikud värsid ehk “värsikesed”. Žanri tutvustuse ning selle allikate ja problemaatika ülevaatliku käsitluse kõrval analüüsi esmakordselt Eesti Rahvaluule Arhiivi 40 helisalvestuse põhjal vaimulike värside (esitus)viisi, mis oma langeva hääletooni ja ebamääraselt intoneeritud helikõrguste poolest sarnaneb mitmete teistele poollauldes-poollugedes esitatud žanridele nagu lastelaulud või loitsud. Ettekanne äratas suurt uudishimu, selle jooksul tekkis küsimusi “värsikeste” žanripiiride, žanri nimetuse, selle leviku, päritolu, võimalike esitussituatsioonide jpm kohta. Samuti kerkis meelde ammu vaevav küsimus selle kohta, millised võiksid olla suhted meie vanemate poolloetud-lauldud žanride ning traditsioonilise pühakirja(de) lugemise vahel.

Järgnev ettekanne oli samuti muusika piirialadelt – püsikindla helireata laulmist analüüsis **Žanna Pärtlas** ühehäälse rahvalaulu, seto karjaselaulude põhjal ettekanDES “Seto kar’ahääl: helirida otsides” (allikaks Anu Visseli koostatud *Eesti karjaselaulud I. Setu karjaselaulud* (1982)). Lauludes leitud ebatavalised ja üksteisest mõnevõrra erinevad heliread lubavad oletada, et seto karjaselaul kui väljenduslaad ei eeldanud kindlalt väljakujunenud helikõrguslikke suhteid, vaid neis oli olulisem meloodia üldine liikumisjoonis, mis sõltus tugevasti värsiehitusest. Seega, nimetades ettekande pealkirjas helirea otsimist, pidas Pärtlas silmas nii omaenda püüdlusi määrata seto karjaselaulude heliridu kui ka karjaselaulude kindlamate viisiversioonide kujunemist. Selle kaudu saab teha üldistusi, kuidas toimusid ajalooliselt helikõrguslike suhete kujunemise protsessid vokaalses muusikas.

Ingrid Rüütel andis ettekanDES “Regivärsitunnustega laulud Saaremaal 20. sajandi alguses” ülevaate regivärsi ja lõppriimilise laulu vahevormidest Saaremaalt jäädvustatud laulurepertuaaris. Kõige erakordsema näite oli ettekandja salvestanud 1974. aastal. Tegemist on levinud regilauluga “Laevahukk”, milles Saaremaa traditsioonile omaselt leidub ka uuema stiili tunnuseid. Traditsioonilisele tekstile oli kohapeal lisatud algusosa, mis seostas laulu konkreetse sündmusega – kolme Liigalaskma ja Orinõmme küla mehe hukkamisega 1844. aastal. Viimase kohta õnnestus leida andmeid kirikuraamatutest. Üldiselt olid Saaremaal 20. sajandi alguses hästi esindatud kõik siirdevormilise rahvalaulu vormitüübid, eriti esimene (lastelauludes, mõnedes pulmalauludes), neljas (tõlkelaenulistest mängulauludes ja ballaadides) ja viies vormitüüp (külalauludes; vt I. Rüütel, *Eesti uuema rahvalaulu kujunemine*, 2012).

Helen Kõmmuse ettekanne “Regilaul Hiiumaal: säilitav siirdumine ja dünaamiline teisenemine” tutvustas Hiiumaa regilaulutraditsiooni. Seda on Eesti regilaulu kontekstis peetud perifeerseks, sest peamiselt 19. sajandi lõpul jäädvustatud tekste on üsna vähe (u 400) ja lauludel on ilmseid siirdevormi tunnuseid. Ent Hiiumaa lauludes võib näha ka põnevat uurimismaterjali, mis valgustab regilaulu muutumist – eri võimalusi regilaulutunnuste ja uuema laulu tunnuste kombineerimisel, samuti regilaulumotiivide kasutamist puht-siirdevormilistes liikides (näiteks labajalalaulud). Laulutüüpide osas on Hiiumaa repertuaar üsna sarnane Saaremaa (sh Muhu) repertuaarile. Omaette probleemina tõi ettekandja välja lüürika ja lüroepika piiride hägustumise: traditsiooniliselt lüürikaks liigituvaid tekste uuema laulu motiividega põimides on tekkinud liitlaulud, mida tervikuna võiks pidada jutustavateks lauludeks.

Urve Lippuse ettekanne “Performatiivsuse mõistest esituskunstides ja regilaulust kui esituskunstist” vaatlus performatiivsuse eri tähendusvälju ja analüüsimisvõimalusi. Muusikateaduses uuritakse *performance studies* raames ajaloolisi esitusstiile, viimasel ajal üha rohkem ka heli- ja videosalvestusi; teisalt analüüsitakse mitmes teadusharus esitamise või teatud rituaalide sooritamise protsesse (vastandina uuritava vaatlemisele staatilise tekstina). Ettekandja tutvustas neid kahte suunda esindavat eesti regilaulu-uurimist ja regilauluesituse uurimisel tekkivaid probleeme, mis tulenevad regilaulu dokumenteerimise ajast ja spetsiifikast.

Andreas Kalkun võttis ettekandes “Seto naiste laulud väljarändamisest. Suuline ajalugu ja poeesia” vaatluse alla seto autobiograafilised laulud, kus puudutatakse väljarändamist Siberisse, aga ka Lõuna-Ameerikasse ja (tagasi) Eestisse. Autobiograafilist improvisatsiooni võib käsitada olulise ajalooallikana, mis valgustab toimunut emotsionaalselt, mikroajaloo tasandil. Enamasti kajastavad tekstid väljarändamist mahajääja positsioonilt, lähedaste lahkumise puhul leidub neis otseseid itkumotiive (*kas tulõ õks tä kärpsel luidsa mano, lindas lip´kal leevä mano?*). Täpsemate kohanimedega puudumine on tingitud siiajäaja ebamäärasest teadmisest, aga ka poeetilisele tekstile omasest süžeelisest ebakonkretsusest (*vei õks mu, tsirgu, Tsiberihe, peti õks mu Permimaalõ; meel tuli tal minna Meerikasse, pardil minna Prassiilijasse*). Paari tagasitulnu tekstides esineb kauge kultuuri võõristamise motiive, aga ka Eestisse tagasituleku hirmu, mis seostub majandusliku ebakindluse ja teiseusulistega.

Konverentsipäev lõppes Anu Korbi koostatud veebiantoloogia “Siberi eestlaste laulud” (<http://www.folklore.ee/pubte/eraamat/siberilaulud/eestlased/>) esitlusega ja Celia Roose regilaulukontserdiga “RegiMetsaMäng”.

27. novembri esimesed ettekanded olid pühendatud laulutraditsioonidele väljaspool Eestit, alates soome ja karjala regilaulust kuni vanainglise eeposeni.

Jukka Saarinen keskendus ettekandes “Regilauluvärsi piirid ja struktuurid” (*Ru-nosäkeen rajat ja rakenteet*) süntaksi rollile regilaulukeele kui erilise poeetilise registri kujundamisel. Ettekande aluseks olid karjala tuntuimalt laulikult Arhippa Perttuselt kirja pandud umbes 6000 regilauluvärssi (neist üle 2/3 esindavad eepikat).

Regilauluregister põhineb laululoojate tavakeelel, ent laulus ei kasutata ammen-davalt kõiki tavakeele võimalusi. Teisalt luuakse lauluregistris tavakeelega võrreldes uusi, ebatavalisi struktuure. Ebatavaliste vormellike lausestruktuuride näitena peatus ettekandja inversioonil. Inversioonijuhtumitest mõjub kõige normivastasemana ja taot-luslikult poeetilisena liitsõna osiste järjekorra vahetamine (*peätä kassa katsomaha = ‘kassapäätä katsomaha’*). Värsaside keskseks koostisosaks ja ühtlasi nende iseseisvuse

indikaatoriks on verb. Verbiga värsse oli Arhippa Perttunen lauludes üle 70% (nende seas on ka “juurdemõeldava” verbiga koopulalaused). Ettekandja tõi näiteid mitmetest süntaktilistest seaduspärasustest anžambmaanilistes ehk siirdevärsides – näiteks välditakse laulus sihitise paigutamist öeldisest eraldi värssi. Kõiki neid võib käsitleda lauluregistrile omaste vormelitena, mis näitavad süntaksi olulisust registrikujunduses.

Jonathan Roper vaatles ettekandes “Vormelid alliteratiivses poeesias (“Beowulfi” põhjal)” (*Formulas in an alliterative poetry (on the basis of Beowulf)*) läänemeresoome laulust erinevat vanainglise alliteratiivset laulukultuuri. “Beowulfi” värs jaguneb neljaks üksuseks ja vähemalt kaks üksust kolmest esimesest allitereeruvad. Tänu alliteratsioonile kujunevad spetsiifilised vormelid (ettekandja kasutuses *prefabs*), näiteks *w... (weox~wan~wod) under wolcnum*. Tuues näiteid hargnevatest vormeliahelatest, näitas Jonathan Roper, et vormelit on vahel raske piiritleda. Kokkuvõttes tõdes ta, et vanainglise suulise ja kirjaliku poeesia piiril asuva eepose vormelid on väga tihedalt seotud alliteratsiooniga, aga ka sõnade semantikaga (sünonüümid), nende positsiooniga värsis ja mõnikord morfoloogiaga (sõnaliik).

Niina Hämäläinen analüüsis ettekandes “Emotsionaalsed ristumised. *Kanteletar* ja suuline lüüriline luule” (*Emotional crossings. The Kanteletar and oral lyric poetry*), kuidas avalduvad traditsiooni representeerimisel ja interpreteerimisel ajastu ideoloogilised ja emotsionaalsed eelistused ning eesmärgid. Vaatluse all oli olulisim soome lüürika antoloogia, Elias Lönnroti aastail 1840–1841 ilmunud *Kanteletar*, millel on kirjandusliku mõju kõrval olnud tähtis roll soomluse konstrueerimisel. Samuti on teos ja selle hilisemad interpretatsioonid kujundanud arusaama traditsioonilise lüürika olemusest. Laulu “Armsama teekond” (*Armahan kulku*) näitel ilmnes, et nii Lönnroti loodud tekst kui ka selle interpretatsioonid lähtuvad romantilise armastuse kontseptsioonist ja on pigem mehekesksed. Armastust kujutatakse minategelase romantilise igatsusena, mida väljendatakse kaunite looduskujundite abil. Seevastu suur osa traditsioonilisi tekste – nende hulgas ka Lönnroti loomingule aluseks olnud tekst – lähtuvad hoopis naise vaatepunktist ja võivad sisaldada ka seksuaalseid motiive.

Kati Kallio vaatles ettekandes “Kalevalamõõt 16. ja 17. sajandi kirjalikus luules” (*Kalevalameter in the 16th and 17th century literate poems*) soomekeelse kirjapandud luule algusaegu, keskendudes regivärsi osale selle perioodi kirjalikes allikates. Varastes allikates leidub peamiselt kristlikke kirikulaule ja ilmalikku juhuluulet (õnnitus-, pühendus- ja leinaluuletused), suulist traditsiooni esindavad mõned kohtudokumentidesse kirja pandud loitsud. Ettekandja selgitas, kuidas kirikulaulus kõigepealt välditi teadlikult regilaulusüsteemi ja püüti tugineda rangelt läänelikule süsteemile, ent seejärel hakati üsna laialt kasutama kohaliku suulise traditsiooni eeskujusid. Kahe sajandi vaimulikus ja ilmalikus loomingus võibki leida regilaulu ja lõppriimilise salmilaulu poeetika väga mitmekesiseid kombinatsioone. Kati Kallio leidis, et tollast luulet ei ole võimalik üheselt määratleda ja kõige tõepärasema pildi selle poeetilisest süsteemist annab konkreetsete tekstide tunnuste väljatoomine. Omaette küsimus on ka, mida pidada Soome lääneosa regilaulule iseloomulikeks tunnusteks, sest sealset suulist traditsiooni mõjutasid juba varakult nii läänepoolsed eeskujud kui ka keeles toimunud lühenemine ning seetõttu ei ole tegemist klassikalise kalevalalauluga.

Neljapäeva pärastlõunane sessioon oli globaalse haardega, sest ettekanded puudutasid eri maailma äärtes (Californias, Saamis ja Eestis) elavate eri sotsiaalse taustaga tänapäeva inimeste suhet vanemasse rahvalaulutraditsiooni. Saami muusika uurija

Marko Jouste Soomest kõneles ettekandes “Mitmekihiline ajalooline muusikatradiitsioon soome koltasaamide seas” (*Multilayered Historical Music Tradition of the Skolt Saami in Finland*) sealsest rahvamuusikast tänapäeval. Koltasaamid on idasaamide rühm, kes elavad Norra, Soome ja Venemaa piirialal. Seetõttu on nende rahvamuusikas segunenud eri rahvaste (norra, soome, vene, karjala) mõjud, mis puudutasid ka seni kohati veel eksisteerivat põlist laulužanri *leudd*. Varasem uurimine on pööranud vähem tähelepanu mitmekihilisele muusikatradiitsioonile ja keskendunud just *leudile*, mistõttu ei kajasta 1950.–70. aastate folkloorikogud sageli tollaegset tegelikku rahvamuusikat, vaid folkloristide huviväärsusi. Seega esinevad ka saami rahvamuusika kontekstis Eesti oludega mõneti sarnased autentsuse ja väärtustamise probleemid. Kuigi *leud* ei olnud otseselt Marko Jouste ettekande keskmeks, köitsid konverentsi osavõtjaid ikkagi mitmed selle arhailise, regilauluga kõrvutatava laulupärimusega seotud probleemid, näiteks *leudi* kui žanri piiritlemine, selle kogumine välitöödel; samuti laulude omanine ja pärandamine, keelud laulude kuulamise kohta jms.

Kanni Labi ettekanne “Regilaulu rännakud avatud maailmas – ühe California estofiili regilauluhuvist” käsitles regilaulude tõlkimise ja tõlgendamise teemat kirjavahetust estofiilist ameeriklasega. Virtuaalses maailmas tekkinud uute võimaluste tõttu on too ära õppinud regilauludele omase eesti keele ja poeetiliste väljendusvahendite süsteemi ning suudab neid tõlkida hästi inglise keelde. Ettekandja arutles, mis viis üsna vähese keeleoskusega internetikasutaja virtuaalses avaruses just nimelt regilaulude juurde, mille keel ja kujundisüsteem on isegi eestlastele raskesti mõistetav – on selle põhjuseks näiteks eesti kultuuripoliitika, teadmatus regilaulukeele spetsiifikast, soov puutuda kokku erilisega. Samuti analüüsis ta mitmeid regilaulude tõlkimisega seotud küsimusi, nt kuidas leida inglise keeles piisavalt sünonüüme Eesti vihmaste ilmade kirjeldamiseks.

Taive Särg analüüsis ettekandes “Regilaulu *vägi*. Regilaulu mõju ja sellega seotud retoorika uue vaimuse kontekstis” alates 2007. aastast tehtud helisalvestuste ja intervjuude põhjal, millisenä näevad tänapäeva regilauljad regilaulu mõju ja kuidas seletavad selle põhjusi. Ühest küljest kõneldi intervjuudes regilaulu emotsionaalsest mõjust ja anti sellele ratsionaalseid seletusi (nt kaunis kokkukõla või ruumi akustika); teisalt aga räägiti ka regilaulu mõjust muudele sündmustele (nt Eesti Rahva Muuseumi ehitusele). Seega osalt seostatakse regilaulude mõju tänapäeval üleloomuliku sfääriga, millele viitab ka sage iidse mõiste *vägi* kasutamine. Usundilisele mõtlemisele osutab ka ettekujutus, et regilaule ei looda, vaid saadakse, ning nende kasutamine meditatiivse laulmise või rituaali osana. Niisugust laulmise seostamist usundiliste kujutelmadega, mis mahuvad *uue vaimuse* mõistega hõlmatava mitmetahulise ja -harulise religioosse vaateviisi alla, esineb tänapäeva uue, pigem linliku regilaulutraditsiooni viljelejate seas.

Regilaulukonverents pakkus haruldase võimaluse taasavastada eri rahvaste ja vaateviisidega uurijate koostöös, kui sügavalt ja ulatuslikult regilaul on seotud kogu läänemeresoome rahvaste ajaloo ja kultuuriga – see pole ainult üks laululiik, vaid osa eluviisist; selle uurimise kaudu avaneb Euroopa kultuurist, ajaloost ja identiteedist, aga ka poetikast, muusikast üldisemalt uusi aspekte.

Janika Oras, Taive Särg